

Překrásný nový svět aneb Konec civilizace

Přes všechny sofistikované meteorologické modely opřené o družicová pozorování statistici vědí, že dlouhodobě nejspolehlivější předpovědi zítřejšího počasí je, že bude stejné jako dnes. O takový, byť nevyřčený předpoklad se opírá stejnou měrou stabilita ekonomiky, společnosti a mezinárodní politiky. Je podložený fyzikálními zákony, empirickým pozorováním, setrvačností lidské psychiky i mezinárodními smlouvami a úmluvami.

Ve statistické perspektivě se ovšem ztrácí jeden nepochybný fakt: jednou za čas se předpovědi opírající se o časové řady z minulosti fatálně zmýlí. Vítr se obrátí od severozápadu k jihovýchodu, teplota klesne o patnáct stupňů a nadějně nasazené květy jabloní, které stejně jako lidé vycházejí z předpokladu kontinuity, pomrznou. Tyto momenty známe buď jako tzv. outliers, výstřelky, tedy události, které se vymykají statistickým trendům, ale dlouhodobě je nevyvracejí, nebo jako inflexní body, kdy se dosavadní dlouhodobé trendy obracejí a stávají se počátkem nových, anebo v případech zvláště nepředvídatelných a osudových změn jako černé labutě. Vzhledem k obecné setrvačnosti makrosystémů k nim dochází zejména tehdy, když se sejde několik anomálií, poruch, krizí, či chcete-li revolučních momentů současně.

Je obtížné nečinit závěr, že žijeme právě v takové době, kdy dosavadní jistoty přestávají být spolehlivé a kdy dosavadní koncepce a předpoklady se jeví jako neúčinné, zastaralé či přímo škodlivé. Zkrátka a dobře, ať se nám to líbí nebo ne, se před námi, takřka bez varování a přes noc, otevřel překrásný nový svět, jak ho ve svém dystopickém románu kdysi ironicky nazval Aldous Huxley. Jediný způsob, jak se s takovým světem úspěšně vyrovnat, je důsledná, ba nemilosrdná inventura dosavadních východisek a předpokladů, odstranění těch, které přestaly být funkční a vytvoření nových, které lépe odpovídají situaci.

V globální politice je tento moment důsledkem chování tří mocných činitelů ovlivňujících vývoj. Tím prvním je neo-imperiální obrát v ruské politice, představovaný Vladimírem Putinem. Putin a jeho hlásné trouby, jako např. ministr zahraničí Lavrov, připomínající svou schopností setrvat v úřadě navzdory všem politickým změnám pověstného Andreje Gromyky, otevřeně a bez obalu hlásají, že dosavadní systém mezinárodních vztahů, opírající se o existující smlouvy a instituce, brání Rusku v dosažení jeho právoplatných cílů a ambicí, a musí být svržen. Budapešťské memorandum z roku 1994, Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990, dohoda NATO-Rusko z roku 1997 či princip nedotknutelnosti hranic a územní suverenity států zakotvený v Chartě OSN i v Závěrečném dokumentu Helsinské konference z roku 1975 jsou papírové dokumenty, kterými se již Rusko necítí vázáno. Přeje si místo toho obnovení systému sfér vlivu, nesuverénních států, které považuje za svoje gubernie, a svět určovaný diktátem jaderných zbraní, jehož jediným limitem je existence ostatních jaderných mocností. S tímto světem, který se nápadně podobá stalinskému, nelze vyjednávat či dosáhnout nějakého kompromisu. Tak jako svět stalinský je možné ho zadržovat a zastrašovat pouze prostřednictvím síly s vědomím, že se díky nepoměru mezi jeho ambicemi a jeho skutečnými schopnostmi je realizovat dříve nebo později vyčerpá.

Druhým, novějším činitelem překrásného nového světa je druhá Trumpova administrativa. Pravda, s výstředním chováním a postupy amerického prezidenta máme zkušenosti již z doby před několika lety, ale pokud první verze Trumpa připomínala střelce, který poprvé dostal do ruky brokovnici a střílí všemi směry v nevelké leč oprávněné naději, že sem tam zasáhne cíl, Trump č. 2 působí dojmem lovce, který má cíl, představu, jak ho dosáhnout, a nástroje k jeho dosažení. Dělat si z něj legraci v letech 2017-2021 bylo pokušení, kterému málokdo z nás odolal. Teď to bude daleko těžší.

Ani Trump není smířen s dosavadním uspořádáním doma i ve světě a netají se ambicí ho přetvořit ke svému obrazu. Stejně jako Putina ho neznepokojuje svět dosavadních institucí a dohod. Pokud Panama vykonává suverenitu nad průplavem, který jí odevzdal prezident Carter, vezme si průplav zpátky. Pokud Grónsko začíná představovat strategickou figuru na šachovnici mezinárodní bezpečnosti, koupí si Grónsko nebo si ho také může vzít. A pokud se Kanada nepodřídí jeho merkantilistickým představám, může ji připojit jako 51. stát Unie. (Těžko říct, jak moc se Trump zabývá zeměpisem, ale fakticky by to znamenalo, že se Spojené státy připojí k o něco větší Kanadě jako nových 50 provincií. Jen provincie Quebec je větší než všechny státy americké Unie s výjimkou Aljašky, a i ta je menší než největší kanadský a světu prakticky neznámý územní celek Nunavut.) Pokud terorismus Hamásu a následná izraelská odvěta zanechaly Gazu jako spoušť, Trump si Gazu vezme a udělá z ní Palm Beach. Pokud Spojeným státům nevyhovuje Pařížská dohoda o klimatických změnách, od které již Trump ve svém prvním období odstoupil a k níž se prezident Biden vrátil, odstoupí od ní Spojené státy znovu. A pokud se členské státy NATO nebudou chovat podle amerických představ, nemusí si svou existenci být jisté ani NATO.

Srovnání Vladimíra Putina a Donalda Trumpa ale začne kulhat, pokud se zaměříme na vektory jejich politiky. Zatímco půdorys světa, který si představuje Vladimír Putin, je totožný s nostalgickou, povědomou a pokaždé krachující představou imperiálního Ruska, které není geograficky ani historicky přesně vymezenou entitou, ale je tam, kam dojde, a světovým uspořádáním odvíjejícím od vztahů supervelmocí, Trump naopak zavedené představy, ať už úspěšné či neúspěšné, boří a míří do neprobádané budoucnosti.

Posilující čínský vliv ve světě obecně a v Latinské Americe zvláště je nepopiratelnou skutečností a strategické nebezpečí hrozící z čínské kontroly nad Panamským průplavem je reálné. Předchozí americké i latinsko-americké vlády toto nebezpečí v podstatě ignorovaly a umožňovaly čínskou obchodní expanzi, následovanou zpravodajskou infiltrací a politickým vlivem. Stejně tak Grónsko, Dánsko ani Evropská unie v zásadě nebraly na vědomí novou strategickou situaci v Arktidě a rostoucí nebezpečí ruské hegemonie a čínského vlivu jinak než rétoricky. Pokud by Spojené státy v duchu klasické zahraničně-politické teorie argumentovaly tím, že bezpečnostní integrita Grónska je americkým životně důležitým zájmem (na rozdíl od zájmu dánského či evropského), stačí se podívat na mapu. Pokud Trumpův plán na rekonstrukci Gazy včetně dočasného či trvalého přesídlení převážné či menší části Palestinců z Gazy vyvolal reflexivní odpor arabských i evropských států a vlnu zaklínání se nedotknutelností dvoustátního řešení, zůstává skutečností, že po více než čtyřiceti letech od jejího vzniku v osmdesátých letech minulého století, je tato koncepce vzdálenější realizaci než kdy předtím.

Dvoustátní řešení mělo šanci na úspěch, dokud ho podporovala politická reprezentace Palestinců, velká část izraelského veřejného mínění, arabské země, Evropa i Spojené státy. Hamás však svým barbarským útokem 7. října 2022 a vším, co udělal od té doby ale i předtím, dává jasně najevo, že mu nejde o dvoustátní řešení, ale o zničení Izraele jako takového. Izraelské úsilí o zničení Hamásu není pak ničím jiným než recipročním krokem. V takové situaci je nejen možné, ale i nutné, aby zodpovědní politici uvažovali o jiném řešení, nejspíš o takovém, které by posílilo roli a zodpovědnost sousedních států, tj. Egypta a Jordánska, a arabského světa vůbec. Americký patronát nad takovým řešením by byl nezbytnou podmínkou jeho uskutečnitelnosti a stability.

Pařížská dohoda o klimatických změnách je další posvátnou krávou, které se daří jen díky dosud převládajícímu konsensu o tom, že každý, kdo se jí dotkne, je nepřítelem lidstva. Skutečností však zůstává, že se cíle Pařížské dohody nenaplní (aby čtenář nemusel hádat, jedinou zemí, která požadavky Dohody plní, je... Gambie) a že globální emise nadále stoupají (hlavními znečišťovateli kupodivu nejsou ani Spojené státy, ani Čína, ale Írán, Rusko, Saúdská Arábie, Singapur a Thajsko). Navíc se ukazuje, že strategie neustále se zpřísňujících požadavků poškozuje disproportčně hospodářství vyspělých zemí, a je dlouhodobě neudržitelná. (*Mutatis mutandi* totéž platí pro tzv. Green Deal, ten ale není předmětem této úvahy.) Nutnost přehodnotit jak východiska tak cíle Pařížské dohody je dlouhodobě předmětem brumlání na sociálních sítích a rétoriky populistických hnutí, ale bylo zapotřebí ikonoklasty, jakým je Trump, aby se o ní začalo vážně uvažovat. A NATO s nožem na krku je viditelně odvážnější, důslednější a především štedřejší a bojeschopnější Aliancí. Narážíme tak na paradox, že jakkoli jsou Trumpovy postupy neortodoxní a v rozporu s existujícími zvyklostmi a paradigmaty, nutí zbytek světa k tomu, aby se zamyslel nad dosavadními jistotami, pokud se nechce ocitnout na periferii světového dění.

V jednom ohledu je však Trumpovo boření dosavadních představ a jistot zdrojem nejen nejistoty, ale akutního nebezpečí pro naši část světa. Těžko si představit, že jeho dnes již vyřčená představa zajistit prostřednictvím dvoustranného jednání s Ruskem konec konfliktu na Ukrajině přes hlavy napadeného a bojujícího národa a sympatizujících, ale často váhavých a neúčinných Evropanů, přinese spravedlivé a trvalé řešení. Naopak, jakékoli řešení, které odmění agresora trvalou vládou nad dobytými územími a omezí právo napadeného státu zajistit si své budoucí bezpečí v evropské a atlantické integraci, bude nejen zdrojem permanentní nestability ale pokušením pro Rusko, aby oblast svého vlivu a vlády podobným způsobem dále rozšiřovalo na západ. Americké bezpečnostní záruky Evropanům by v takovém případě podstatně ztratily na váze. Evropě, pro niž má současné ruské vedení jen slova pohrdání a výsměchu, by pak nezbyvalo než buď přijmout postavení ruského vazala anebo se po vzoru Británie Winstona Churchilla postavit na odpor s vědomím, že může zůstat odkázána jen sama na sebe. Demografie, ekonomická vyspělost a technická úroveň by ji i v takovém případě dávaly velké šance na úspěch. O tom, zda má dostatek politické vůle, aby v takovém odporu vytrvala, alespoň do doby, než americký konflikt s Čínou nevyhnutelně svede obě strany Atlantského oceánu opět do jednoho tábora tak jako po vypuknutí konfliktu s Japonskem v roce 1941, lze ale oprávněně pochybovat. Evropa se bude muset rozhodnout. Dilema, před kterým stojí, není

politické, ale existenční. Název Huxleyho románu v originále nezní Překrásný nový svět, ale **Chrabrý** nový svět.

Tím třetím činitelem, který rychle mění dosavadní obraz světa k nepoznání, je... kupodivu ne Čína, alespoň zatím. Čínská politika je bezesporu jedním z hlavních faktorů mezinárodního vývoje a jejím cílem je bezesporu posilování mezinárodního postavení Číny. Ale na rozdíl od Putinovy či Trumpovy politiky je to politika, která se opírá o kontinuitu mezinárodně-politického prostředí a jeho institucí, z níž Čína dlouhodobě těží. Když Trump počátkem února zavedl desetiprocentní cla na čínský dovoz, nevyslala Čína své loďstvo do Tchajwanské úžiny a nevyhlásila novou jadernou doktrínu, ale obrátila se na Světovou obchodní organizaci (WTO) se stížností na porušení pravidel. Čína je tak spolu s námi v zásadě stále ještě součástí “starého” světa, byť jako černý pasažér. Jejím strategickým cílem není současné uspořádání zničit, neboť by si tím ničila vlastní exportní trhy, nýbrž mu dominovat. V tomto ohledu jsou jistě čínské zájmy s americkými dlouhodobě neslučitelné. Na rozdíl od Američanů jsou však Číňané díky své kultuře a historii mistry dlouhodobosti a nejsou k netrpělivosti tlačeni ani demografickými změnami, ani vnitřní nestabilitou ani vnějším ohrožením. Dle názoru tohoto autora je omyl považovat Čínu tak jako severní Koreu či Írán v konfliktu mezi Západem a Ruskem za ruského spojence, navzdory květnatým rétorickým prohlášením. Čína tento konflikt absolvuje na čarách, byť se zdvořilým potleskem ruským “nerozborným” přátelům. Bude jí vyhovovat v podstatě každý výsledek, pokud bude znamenat vyčerpání vojenského, ekonomického a geopolitického potenciálu bojujících a podporujících stran, Ruska v první řadě. Z cynicky realpolitického pohledu je pro Čínu tím nejlepším vyústěním konfliktu jeho pokračování. Jak kdysi památně a nerozvážně prohlásil americký ministr zahraničí Jim Baker při odjezdu z Bělehradu těsně před vypuknutím občanské války v Jugoslávii: “V týhle rvačce nemáme svého psa.”

Tím třetím činitelem je cosi, co se vymyká naší zkušenosti a tím pádem i naší schopnosti správně odhadovat přínosy a náklady, které představuje. AI, umělá inteligence, existující jako zkratka pro autonomní činnost digitálních procesorů již přinejmenším půl století a jako utopický sen či noční můra autorů sci-fi literatury ještě mnohem déle, dorazila na scénu. Každým dnem se prodlužuje seznam oborů lidské činnosti, které je AI částečně či plně schopna zastat i bez lidské pomoci. Vlastně začíná být praktičtější zabývat se každým dnem kratším seznamem oborů činnosti, které AI zastat nedovede. Představa, že si systémy umělé inteligence vytvoří vlastní intersubjektivitu, jak ji popisuje ve své poslední knize *Nexus* Y. N. Harari, je děsivá. Neznamená sice nutně, že se člověk stane zbytečným, ale činí ho irelevantním. Pokud přesto člověk zůstává tak jako tento autor skeptický k nebezpečí, že si AI vypěstuje vlastní mocenský instinkt, v kterémžto případě nám jako jediná možnost sebezáchovy nezbyde než vypnout elektřinu, zničit elektrickou infrastrukturu a vrátit se přinejmenším do středověku, musíme se naučit s tímto džinem z láhve zacházet stejně jako kdysi s jadernou energií. Jak říká hrdina dramatu Friedricha Dürrenmatta *Fyzikové*: “Co bylo jednou myšleno, nedá se vzít zpět.” Abychom mohli AI zregulovat, umravnit a přimět chovat se způsobem, který by neohrožovaly naši existenci, musíme ji nejdříve z lahve pustit, nechat předvést své schopnosti a ovládnout ji dřív, než ji pustí a ovládne někdo jiný. Příští války mezi sebou povedou jazykové modely. A nám Evropanům utíká čas.

Publikováno na Echo 24 a v časopise CEVRO Aréna 16.2.2025. Autor je vedoucí pracovník Pražského centra pro transatlantické vztahy (PCTR) na univerzitě CEVRO.